

A környezetvédelmi beruházások esélyei

Az elmúlt több mint három évtizedben (1950. és 1983. között) Magyarországon a nemzeti jövedelem volumene ötszörösére, az ipari termelés csaknem 9-szeresére, a vegyipar termelése 36-szorosára, a villamosenergia termelés tizenháromszorosára, a mezőgazdaságé több mint kétszeresére emelkedett. Az anyagi fogyasztás is négy-szerest meghaladóan emelkedett. A személygépkocsik száma pedig 13 ezerről egy és egynegyed millióra duzzadt. A példákat így lehetne sorolni tovább.

A viszonylag gyors gazdasági fejlődés, a forgalom és a fogyasztás növekedése a társadalmilag kedvező hatásai mellett jelentős környezeti károsodással járt, illetve jár együtt. Az extenzív szemléletű beruházási tevékenység esetén a környezeti károkat elhárító vagy megelőző beruházások szükségessége nem volt nyilvánvaló, ezért rendre el is maradtak. A viszonylag olcsó anyag- és energiaárak sem ösztönöztek az anyag- és energiatakarékos technológiák kidolgozására és bevezetésére. Az ilyen törekvéseket a vállalati gazdálkodás általános közgazdasági feltételrendszere sem ösztönözte. A mezőgazdaságban alkalmazott technológiák, a gépjárművek számának gyors növekedése és az életszínvonal emelkedése is, mind-mind komoly környezeti károsodást vont maga után.

Napjainkra a környezetvédelem, az egészséges élet és társadalmi-gazdasági fejlődés feltételeinek biztosítása hazánkban is lényeges kérdéssé vált. A jövő szempontjából elengedhetetlen feladat környezetünk minőségének megőrzése, a további romlás megakadályozása és a már bekövetkezett károk, illetve károkozás fokozatos csökkentése.

A szennyezés utólagos csökkentésében, de a szennyezés megelőzésében is (ma még mindkettő valóságos problémát jelent) döntő szerepe van a környezetvédelmi beruházásoknak; vagy úgy, hogy megakadályozzák a szennyező anyagok kibocsátását, vagy pedig úgy, hogy a közvetlen termelő beruházások lényegévé válva (azoktól elválaszthatatlanul) hulladékmentes technológiát hoznak létre. A környezetvédelmi beruházások tehát mai és jövőbeni környezetvédelmi céljaink megvalósításának egyik alapfeltételét határozzák meg. Így joggal vetődik fel a kérdés, hogy milyen esélyei vannak ma Magyarországon a környezetvédelmi beruházásoknak?

Mivel a környezetvédelmi beruházások a népgazdasági beruházások egy sajátos részét alkotják, ezért a kérdés megválaszolásához a jelenleg érvényesülő általános beruházási folyamatok áttekintése elengedhetetlenül szükséges.

Beruházási helyzetkép az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején

A gazdasági fejlődésünkben a 70-es években kibontakozó kedvezőtlen tendenciák 1978-ra olyan mértéket és minőséget értek el, amely a gazdaságpolitikai irányvonal és gyakorlat jelentős megváltoztatásának szükségességét vonta maga után. A gazdaságpolitika alapvető céljaként a külgazdasági egyensúly helyreállítása és az

elért életszínvonal megőrzése fogalmazódott meg. Ezek a célok implicite feltételezték a gazdaság alkalmazkodóképességének felgyorsulását, a hatékonyság érdemleges javulását és a nemzeti jövedelem belső felhasználásának visszafogását. Az alapvető célok a beruházáspolitikai céljait is meghatározták. A gazdasági egyensúly helyreállítása egyrészt a beruházások csökkentését, másrészt a beruházásokon belül a rugalmas alkalmazkodást és a gyors megtérülést elősegítő kis- és közepes beruházások előtérbe kerülését kívánta meg.

1978-ban a visszafogó intézkedések sora lépett életbe: korlátozták az állami támogatásokat, felemelték és kiterjesztették a kötelező beruházási tartalékot; csökkentették, illetve megszüntették az építési adó alóli mentességre vonatkozó, valamint az amortizáció és a nyereségadó visszatartási kedvezményeket és az egyedi támogatások körét és mértékét. 1979-ben további szigorítások következtek. A nyereségadó 36%-ról 40%-ra, a tartalékalap képzésének mértéke 15%-ról 25%-ra emelkedett; a termelőszövetkezeteknél emelkedett a forgóalapfeltöltési kötelezettség, korlátozásra került a decentralizált alapok beruházási célú felhasználása, csökkent a kibocsátható hitelek és az állami támogatások lehetősége. A restriktio eredményeként a beruházási ráfordítások és a beruházási ráta is visszaesett. (1. táblázatot)

Az évi beruházási kifizetések így sem elég „tervszerűen” sülyedtek, ezért a korlátozás újabb eszközei (zárolások, források visszamenő hatállyal történő elvonása, gyorsított hitel- és kölcsönvisszafizetések, kamatemelés, szintén visszamenő hatállyal is) kerültek bevezetésre.

A korlátozások tehát a beruházási vásárlóerőt csökkentették, lehetővé tették a belső felhasználás visszafogását, s ezáltal hozzájárultak rövid távon a fizetőképesség megőrzéséhez, a külkereskedelmi egyensúly helyreállításához.¹

Hosszabb távon viszont a visszafogás más gazdasági feltételekkel való együttes hatása egészen másként értékelhető.

Az egyensúly tartós helyreállításának követelménye a piaci igényekhez igazodó, rugalmas alkalmazkodást és gyors megtérülést elősegítő beruházási tevékenység. Ez legalább két feltétel teljesülését kívánta volna meg (a beruházási vásárlóerő korlátozását figyelembe véve);

a) az ütemes kivitelezéshez és befejezéshez a folyamatban lévő beruházások számának és össz-költségelőirányzatának a csökkentését;

1. sz. táblázat

A szocialista szervek beruházásai, a bruttó hazai termék (GDP) és a beruházási ráta 1976—1983 között

(folyó ár, milliárd Ft)

Év	A szocialista szervek beruházásai (1)	A bruttó hazai termék (2)	A beruházási ráta (1 : 2) %
1976	152,1	527,6	28,8
1977	181,5	577,9	31,4
1978	197,6	628,3	31,5
1979	203,9	680,9	29,9
1980	189,7	721,0	26,3
1981	182,8	779,9	23,4
1982	185,7	847,9	21,9
1983	187,9	896,3	21,0

Forrás: Statisztikai Évkönyvek, KSH.

b) a kis és közepes nagyságú beruházások súlyának a növelését.

A statisztikai adatok viszont ezen feltételek teljesülésének elmaradására hívják fel a figyelmet. (L. 2. táblát!)

A szocialista szervek 5 millió Ft költség feletti beruházásainak alakulása.
(Az év végén megvalósítás alatt álló beruházások)

Nagyságkategóriák (millió Ft)	Beruházások száma					A beruházások költségelőirányzata (milliárd Ft)					A beruházások átlagos nagysága (millió Ft)				
	1975	1980	1981	1982	1983	1975	1980	1981	1982	1983	1975	1980	1981	1982	1983
5—25	2366 (55,3)	2374 (51,9)	2444 (53,3)	2402 (53,2)	2529 (54,9)	28,2 (6,1)	29,9 (4,4)	31,3 (4,6)	31,3 (4,1)	30,5 (4,3)	12	13	13	13	12
25—100	1241 (29,0)	1257 (27,5)	1253 (27,3)	1240 (27,5)	1234 (26,8)	62,6 (13,5)	63,4 (9,3)	65,9 (9,7)	64,3 (8,5)	64,3 (8,9)	50	50	53	52	52
100—1000	604 (14,1)	833 (18,2)	781 (17,1)	764 (16,9)	746 (16,2)	167,0 (36,0)	233,4 (34,3)	223,4 (32,9)	221,8 (29,2)	216,8 (30,1)	276	280	286	290	291
1000 felett	66 (1,6)	109 (2,4)	104 (2,3)	108 (2,4)	96 (2,1)	206,3 (44,4)	353,9 (52,0)	358,9 (52,8)	442,0 (58,2)	407,7 (56,7)	3126	3246	3451	4092	4247
Összesen	4277 (100)	4573 (100)	4582 (100)	4514 (100)	4605 (100)	464,1 (100)	680,1 (100)	679,5 (100)	759,4 (100)	719,3 (100)	—	—	—	—	—

Megjegyzés: A tábla zárójelben szereplő adatok megoszlási viszonysszámok.

Forrás: Beruházási statisztikai évkönyv, 1982. KSH Statisztikai évkönyvek, KSH.

A szocialista szervek 5 millió forint költségelőirányzat feletti beruházásainak száma 1975. és 1983. között 4277-ről szinte folyamatosan 4605-re, mintegy 8%-kal emelkedett. Nagyságkategóriák szerint vizsgálva az 1 milliárd költségelőirányzat feletti beruházások száma növekedett a leggyorsabban, összesen 45,4%-kal; 100—1000 millió forint közöttieké pedig 23,5%-kal. A 25—100 millió forint közötti beruházások száma stagnált, az 5—25 millió forint közöttieké 7%-kal növekedett. Az érintett beruházások összköltségelőirányzata 464 milliárdról 719 milliárdra, összesen 55%-kal emelkedett.

Nem teljesült a második feltétel sem. *A kis és közepes beruházások súlya nem növekedett, hanem csökkent.* A 100 millió költségelőirányzat alatti beruházások szám szerinti részesedési aránya a vizsgált időszakban 84,3%-ról 81,7%-ra, a költségelőirányzat szerinti részesedésük pedig 19,6%-ról 13,2%-ra esett vissza. A nagy beruházások súlya minden vonatkozásban emelkedett és jelentősen rőtt az átlagos nagyságuk is.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a *folyó beruházási ráfordítások visszafogása*² és a *beruházások indítása, a folyamatban lévő beruházások száma, valamint a beruházások nagyság szerinti struktúrája közötti aszinkronitás alakult ki.* Ez számos negatív következménnyel jár:

— A beruházások befejezetlen állományának nagysága és aránya (1983-at kivéve) évről évre rendszeresen növekvő. (Pl. a befejezetlen állomány aránya a népgazdaság összes beruházásaihoz viszonyítva 1976—1982. között az egyes években a következő volt: 76, 79, 84, 88, 94, 98 és 103 százalék. A szocialista szervek beruházásainál ezek az arányok valószínűleg még rosszabbak.) A befejezetlen állomány növekedésének nemkívánatos hatásai közismertek.

Lassul a beruházások megvalósítási ideje, konzerválódik az elmaradott technika, romlik a gazdaság alkalmazkodó képessége.³

— Általános forráshiány keletkezik, a beruházások folytatásához széles körben állami támogatásra van szükség; ez a jövedelmek túlzott koncentrálására ösztönzi a gazdaságirányítást, a jövedelmeknek egy nem hatékony újraelosztása következik be; — az egész folyamat gátolja a gazdaságirányítás korszerűsítését, rontja az irányítás hatékonyságát. Összességében megállapítható, hogy a beruházási tevékenységben olyan, már korábban is meglévő kedvezőtlen folyamatok erősödtek fel, amelyek veszélyeztetik az alapvető gazdaságpolitikai céljaink megvalósítását, labilissá teszik a kialakult külgazdasági egyensúlyunkat.

Ezért a következő kérdés ismét kézenfekvő:

Milyen tényezők kölcsönhatása játszik szerepet e negatív fejleményekben?

A beruházási folyamat veszélyes tendenciáit döntően az alábbi *tényezők kölcsönhatásának* eredőjeként foghatjuk fel:

a) a beruházási források csökkenése;

b) ugyanakkor *feszített népgazdasági fejlesztési célok* megfogalmazása;

c) a vállalatoknak továbbra is *alapvetően „puha” a közgazdasági környezete,* a gazdálkodás kemény érdekmotivációi hiányoznak.⁴

A gazdaságpolitika a beruházások forrásainak meghatározásánál mértéktartó (olykor drasztikus) volt, a gazdaságpolitikai céloknál (központi fejlesztési programok sora, a tőkés exportképesség fokozása, külgazdasági egyensúly helyreállítása) viszont már nem. A népgazdasági szinten megfogalmazott átfogó célok a vállalati beruházási célok tömegének kialakítását vonta maga után. Az előkészítési és döntési szakaszban aztán ezek a vállalati célok még megfelelnek a „kemény” követelményeknek, de a beruházási folyamatban és az üzemelés során a keménység oldódik, a követelmények felpuhulnak. A felpuhult közgazdasági feltételek közvetlen következményeként a vállalatoknál a gyors befejezés és gazdaságos működtetés garanciájától függetlenül érvényesülő orientátság alakult ki. Az utólagos forráselvonások, az infláció felgyorsulása, az alacsony betéti reálkamatok az indításra orientáltságot csak tovább fokozták. Így a beruházási célok — hatékony jövedelmezőségi korlát nélkül — tömegesen tényleges beruházásokká váltak. Ennek eredményeként alakult ki a már előbb leírt kritikus helyzet.

Ezután már visszatérhetünk eredeti felvetésünkre: ilyen beruházási folyamatok között milyen esélyei vannak a környezetvédelmi beruházásoknak?

Környezetvédelmi beruházások

Magyarországon a környezetvédelem átfogó szabályozására 1976-ban került sor. A környezetvédelem kiemelt feladatként először az V. ötéves tervben jelent meg. A beruházási statisztika 1976-tól közöl adatokat a környezetvédelmi beruházásokról. Ez utóbbi azt is jelenti, hogy átfogó, ugyanakkor megfelelően árnyalt és konzisztens elemzéseknek még nincs meg a feltétele. Néhány lényegesnek tűnő megállapítást viszont a meglévő adatbázis elemzése alapján is megfogalmazhatunk.

A környezetvédelmi beruházások alakulásáról és arányairól ad tájékoztatást a 3. táblázat.

3. táblázat

A leválasztható környezetvédelmi beruházások 1976—1983. között

Év	A környezetvédelmi beruházások (folyó ár, millió Ft)	A környezetvédelmi beruházások aránya		
		a szocialista szervek beruházásainak %-ában		a bruttó hazai termék (GDP) %-ában
1976	2001	1,3	(1,2)	0,4
1977	2390	1,3	(1,2)	0,4
1978	3790	1,9	(1,7)	0,6
1979	4336	2,1	(1,9)	0,6
1980	4795	2,5	(2,2)	0,7
1981	4099	2,2	(2,0)	0,5
1982	3787	2,0	(1,8)	0,5
1983	4876	2,6	(2,2)	0,5

Forrás: Környezetvédelmi beruházások 1976—1980. KSH. Bp. 1982. Statisztikai Évkönyv 1983. KSH Bp. 1984.

Megjegyzés: a táblázat zárójelben szereplő adatai a környezetvédelmi beruházások arányát mutatták a népgazdaság összes beruházásainak százalékában.

Jogszabályaink az új kapacitások környezeti ártalmainak megelőzése mellett a régi, de még funkcionáló termelőeszközök környezetszennyezésének megszüntetését is kötelezően írják elő. Ezt figyelembe véve a folyamatban lévő beruházások számának és költségelőirányzatának szivós növekedése, valamint a ma még széles körben működő környezetszennyező technológiák csökkentése a környezetvédelmi beruházások dinamikus növekedését kívánta volna meg. Ezzel szemben — a 3. táblázat tanúsága szerint — 1979-től a környezetvédelmi beruházások nominál értékben lényegében stagnáltak; a felgyorsult infláció hatására pedig volumenük csökkent. *Ugyanazok az ellentmondások jelentkeztek a környezetvédelmi beruházásoknál is mint amelyek a népgazdasági beruházási tevékenységet jellemzik.* Ez a környezetvédelmi és a közvetlen termelő beruházások szoros összefonódása miatt tulajdonképpen törvényszerű. Ezért növekedett a környezetvédelmi beruházások befejezetlen állománya és a megvalósítás ideje is.⁵

1976—1980. között a leválasztható környezetvédelmi beruházások pénzügyi teljesítése 17 312 millió forint volt. Az üzembe helyezés értéke csak 75%-át érte el a pénzügyi teljesítésnek. A különbség 4297 millió forint, a befejezetlen állományt növelte. A befejezetlen állomány növekedése a megvalósítási idők elhúzódásával járt együtt; az utóbbi pedig a pótlólagos ráfordítások növekedését eredményezte.

Például: 1980 végén 33 víztisztító volt kivitelezés alatt; az átlagos megvalósítási időt 5 évre tervezték. A valóságban ezek a beruházások 1980 végén már átlagosan 4,8 éve tartottak, de a pénzügyi teljesítés még csak 53%-os volt. A 4,6 milliárd forint induló költségvetés 1980. végére már 6,8 milliárd forintra módosult. Ez közel 50%-os költségnövekedés. Egy másik példa szerint 1976—1980-ban hulladékkeze-

lésre 4,2 milliárd forintot ruháztunk be, az üzembe helyezés viszont csak 2,2 milliárdot tett ki.

1976—1979. között ágazati bontásban is összevethetjük az üzembe helyezéseket és a pénzügyi teljesítést.⁶ Az üzembe helyezés a pénzügyi teljesítéstől a villamos-energiaparban 54%-kal, gépiparban 18%-kal, építőiparban 29%-kal, szállítás és hírközlésben 57%-kal, a vízgazdálkodásban 40%-kal, a nem anyagi ágakban 54%-kal, népgazdasági szinten pedig 26%-kal maradt el. Anyagi-műszaki összetétel szerint: építésnél 30%-kal, a szocialista gépimpoportnál 56%-kal (!) volt kevesebb az üzembe helyezés a pénzügyi teljesítésnél.⁷ A bányászatban, építőanyagiparban, vegyiparban, könnyűiparban, élelmiszeriparban és a kereskedelemben az üzembehelyezés haladta meg a pénzügyi teljesítést.

A folyamatban lévő beruházások nagy és egyre növekvő száma és a népgazdasági beruházások visszafogása széles körben gátolja a beruházások dinamikus befejezését és csáltal a környezetvédelmi beruházások megvalósulását is. E furesza helyezethz vezetett: egyrészt a nemzetközi összehasonlítások alapján (és saját céljainkhoz viszonyítva is) kevésnek mondhatjuk környezetvédelmi beruházásainkat, másrészt azt tapasztaljuk, hogy a környezetvédelmi beruházások támogatását szolgáló alapokat sem használjuk fel egészen. A környezetvédelmi beruházások költségvetésből történő állami támogatására 1976—1980-as évekre 383 millió forintot terveztek; s 319 milliót használtak fel. A Központi Környezetvédelmi Alap erre az időszakra 500 millió forint támogatást irányzott elő; igénybe vettek belőle 313,4 millió forintot. Az igénybevetel elmaradása a környezetvédelmi beruházások elhúzóására és/vagy a vállalati fejlesztési források alacsony színvonalúra vezethető vissza.

A Központi Környezetvédelmi Alapból azokat a pótlólagos beruházásokat lehet támogatni, amelyek már meglévő létesítmények környezetszennyező és károsító hatását akarják a határérték alá csökkenteni. A támogatást — szélsőséges, kényszerhelyzetektől eltekintve — csak saját fejlesztési alap és beruházási hitel kiegészítéseként lehet engedélyezni. A környezetvédelmi beruházások pénzügyi forrásainak felhasználási sorrendje is meghatározott. Először a saját forrásokat, majd a beruházási hitelt és egyéb támogatásokat, s végül a Központi Környezetvédelmi Alapból történő támogatást lehet igénybe venni.

A restrikió az Alap felhasználását is érintette. A támogatás elnyerésének feltételei szigorodtak. Az egyébként is magas saját forrás arányát 1981-ben tovább emelték. Az V. ötéves tervben az Alapból támogatott beruházásokat 35,1%-ban fejlesztési alapból, 18,9%-ban beruházási hitelből finanszírozták. Az 1981-ben odaített támogatásoknál már 46,2% volt a saját forrás, a hitel aránya pedig 3,4%-ra csett vissza.⁸ A pályázatok zömét forráshiány és egyéb okok miatt elutasították. 1982-ben még kíméletlenebb változás következett be: a környezetvédelmi beruházások költségvetési forrásból származó támogatását megszüntették. A Központi Környezetvédelmi Alapba csak a légszennyezési bírságok egy része került, s így szerepe — a források beszűkülése miatt — lényegében szimbolikussá vált.⁹ *Az állami támogatások tehát minimálisra csökkentek, tovább rontra a környezetvédelmi beruházások lehetőségét.*

A környezetvédelmi bírságolás sem ösztönzi a beruházásokat.¹⁰ 1979-ig a környezetvédelmi bírságot a vállalatok az általános költségek terhére számolták el. Ez a gyakorlat a bírságoknak az árakba való beépítését és így azok továbbhárítását tette lehetővé. Ebben a rendszerben (majdhogy nem) előnyös volt szennyezni. 1979-től a bírságot az adózás előtti bruttó nyereségből kell fizetni. De a közgazdasági megalapozatlanság miatt még így is tág azon vállalatoknak a köre, amelyeknek olcsóbb a bírság kifizetése, mint a megfelelő védekezés kialakítása. Ugyanakkor a vállalatoknak még abban az esetben sem érdemes beruházni, ha a bírság összege meghaladja a beruházás egy évre eső költségeit. Ez azért van így, mert a beruházásokat a fejlesztési alapból kell fedezni és a közben kifizetett adók a fejlesztési forrásokat már lényegesen megrágitották.¹¹ Ha pedig egy vállalat az alacsony hatékonysága miatt nem tudja megfizetni a bírságot, akkor mentesül a fizetési kötelezettség alól.¹² Ebből pedig az is következik, hogy a bírságok emelése, vagy a fejlesztési alapból való fizetése sem váltana ki önmagában megfelelő kényszerítő hatást, legfeljebb az

alaphiányos vállalatok számát növelné meg. A *bírság* hatékonyabbá tétele (*kényszerítő hatásának kialakítása*) tehát a közgazdasági megalapozás fokozását és a vállalati gazdálkodás feltételrendszerének keményebbé tételét kívánná meg.

A mai beruházási helyzet és környezetvédelmi szabályozás körülményei között tehát nincs komoly esélye az ún. pótló környezetvédelmi beruházásoknak. De gyakran sérelmet szenved az új beruházásokkal megvalósítandó környezetvédelmi beruházások esélye is. A maradéktalan megvalósítással szemben nagyobb a valószínűsége az elhúzódnak, a gyengébb működképességgel való átadásnak, vagy olykor a beruházás végleges elmaradásának. Mindezek abból a hibás gyakorlatból következnek, hogy mi a beruházások finanszírozásának általános szabályait és feltételeit változtatás nélkül — lényegében elhanyagolható támogatási rendszerrel — alkalmazzuk a környezetvédelmi beruházásokra is. Az általános finanszírozási rendszer követelményeinek alkalmazása olyan beruházásokra, amelyek rendszerint a beruházónál jövedelmet nem termelnek, csak a környezetvédelmi és közvetlen termelő beruházások szembeállítását szolgálják. Ezt az ellentétet természetesen tovább feszíti a beruházási kifizetések csökkentése és a nagyszámú folyamatban lévő beruházás ellentmondása is. Az előkészítés és tervezés fázisában ezeknek a beruházásoknak is meg kell felelniük a környezetvédelmi előírásoknak,¹³ de a megvalósítás és üzemeltetés folyamatában először a környezetvédelmi majd pedig az általános hatékonysági követelmények lazulnak fel. Az alacsony hatékonyság pedig — az előbb láttuk — tovább gátolja a környezetvédelmet.

A környezetvédelmi beruházásoknak az általános finanszírozási rendszer hatálya alá való rendelése figyelmen kívül hagyja azokat a bonyolult érdek-összefüggéseket,¹⁴ amelyek egy termelő szervezet tevékenységéhez kapcsolódnak. Ha a termelő tevékenység révén létrehozott jövedelmek elosztásánál egyéni, csoport, regionális és társadalmi érdekeket egyaránt figyelembe vesszünk, akkor a társadalmi igazságosság azt is megkívánja, hogy a közvetlenül jövedelmet nem termelő, de a termeléshez szigorúan kapcsolódó környezetvédelmi beruházások költségeit se hárítsuk teljes egészében vagy akár nagyobb részben is a termelő szervezetre.

Környezetvédelmi beruházásokra tehát érdek-differenciált, sokszintű, mértékében pedig jelentős állami támogatásrendszerrel kell ösztönözni. Ezt támasztják alá a hatékony, eredményes környezetvédelmi politikát folytató országok példái is.¹⁵

Végül is az a véleményem, hogy a *kényszerítő erejű bírságolás és a környezetvédelmi beruházásokat széles skálán ösztönző állami támogatási rendszer együttes alkalmazása hozhatja csak meg a környezetvédelmi eredményeket.*

A bevezetőben megfogalmazott kérdésre válaszként elmondhatom, hogy a mai gazdálkodási rendszerünkben a követelményeknek megfelelő környezetvédelmi beruházásoknak nem megfelelőek az esélyei és ezek az esélyek az utóbbi években még romlottak is. Az esélyek csökkenése a népgazdasági beruházási tevékenység mély elmentmondásaival (pl. feszített célok — szűkülő erőforrások); (az utóbbi években) a környezetvédelmi beruházások diszpreferálásával, a bírságolási és támogatási rendszer funkcióképtelenségével kapcsolatosak. *A ma elégtelen és csökkenő környezetvédelmi beruházásai pedig a környezeti állapot romlása révén a jövőben egyre súlyosabb kumulálódó terheket fognak jelenteni a népgazdaság számára; perspektívikusan nehezítve a gazdasági konszolidáció folyamatát hazánkban.*

Jegyzetek, hivatkozások

¹ A teljesség kedvéért meg kell azonban jegyeznünk, hogy a beruházások drágításának és a restrikciós pénzügyi politikának az alacsony hatékonyságát tükrözi az, hogy a vállalati körben a beruházási igény nem csökkent. A vállalati beruházások folyóáras értéke — az éves tervekkel is ellentétben — 1980. óta rendszeresen, évente 1—2 milliárd forinttal növekedett. A vállalati szférában a pénzügyi-gazdasági eszközök hatástalansága a gazdaságirányítást arra ösztönözte, hogy a tervezettől elmaradó beruházási vásárlóerő-visszafogást olyan területeken pótolja, ahol ezt hatalmi pozíció alapján utasításokkal is elérheti. Ezt leglátványosabban a kommunális és lakásberuházások arányának (és természetesen értékének is) a visszaesése mutatja. A szocialista szervek beruházásaiban 1980—1983. években a kommunális beruházások aránya 16%-ról 14,6%-ra, a lakás-

beruházások aránya pedig 18%-ról 5,2%-ra esett vissza. (A jegyzetben szereplő adatok forrása: Főbb népgazdasági folyamatok 1981—1983. KSH. Bp. 1984.)

² Az évi beruházási ráfordításoknál is jobban visszaesett a beruházások volumene. A beruházások volumenének 1983. évi színvonala az 1976. évi szintnek felel meg. (A beruházások volumenének alakulása; ha 1976 : 100%, akkor 1978 : 118,1% és 1983 : 99,5%.)

³ Súlyosbítja a helyzetet, hogy a már üzembe helyezett beruházásoknál nagy arányban gyártanak olyan régi termékeket, amelyek semmilyen műszaki fejlődést nem testesítenek meg. L. Nyers József: Kapacitáskihasználás az iparban. Népszabadság, 1984. június 27.

⁴ Részletesebben l. Belyácz Iván: A beruházások szabályozása c. cikkét. Gazdaság, 1983. 4. sz.

⁵ Ezeket a kedvezőtlen folyamatokat erősíti a bírságolásnak az a sajátossága is, amely szerint a környezetvédelmi beruházásokat elegendő elkezdeni ahhoz, hogy a bírság jelentősen csökkenjen, progressivitása (pl. vízszennyezésnél) elmaradjon.

⁶ Környezetstatisztikai adatok 1975—1980. KSH. Bp.

⁷ A szocialista gépiport nagyfokú elmaradása egyaránt jól tükrözi ezen országok szállító képességének és készségének az erős csökkenését.

⁸ Az adatok forrása: Odry Péter: Környezetvédelmi beruházások finanszírozása. (Kézirat)

⁹ A VI. ötéves terv időszakára a Központi Környezetvédelmi Alap beruházások támogatására fordítható összegét 790 millió forintra tervezték. A tervezett összeg 500 millió forint költségvetési juttatásból és 290 millió forint légszennyezési bírságból származott volna.

A környezetvédelmi beruházások állami támogatása egyébként is alacsony hazánkban. 1975—80 között a különböző alapokból 1,1 milliárd forint támogatást engedélyeztek, ami 4,2 milliárd forint költségelírányzatú beruházást tett lehetővé. (L. az előbbi hivatkozást.)

A támogatás tehát ezeknél a beruházásoknál 26,1%-ot ért el. De ha figyelembe vesszük, hogy a támogatott beruházások az összes környezetvédelmi beruházásoknak csak egy tört részét jelentik, akkor biztos állíthatjuk, hogy az állami támogatás rendkívül alacsony. E meggyőződésünket még erősítik azok az adatok, amelyek arra utalnak, hogy a fejlett tőkés országokban az állami támogatás a környezetvédelmi beruházások értékének 70—90%-át is elérheti. (L. dr. Szemerics Györgyi: A gazdasági egyensúly és a környezetvédelem kapcsolatrendszere. In: A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének kutatási eredményei 1981—1985. Környezet, gazdaság, jog. Pécs, 1983. 186. o.)

¹⁰ Részletes elemzés alapján a bírságolási rendszer hatástalanságát bizonyítja dr. Bedő Ottó „A környezetvédelem és háttere” című tanulmányában. (Pénzügyi Szemle, 1984. július.)

¹¹ Erre hivatkozva veti fel Forgács T. Katalin, hogy nem lenne-e hatásosabb, ha a vállalatok a bírságot is a fejlesztési alap terhére fizetnék. (Forgács T. Katalin: A környezetgazdaságtan néhány kérdéséről. Közgazdasági Szemle, 1980/6. sz.)

¹² Ezzel kapcsolatban Pataki Magdolna mutat rá arra, hogy az alacsony hatékonyságú, a bírságot megfizetni se képes vállalatok még „környezeti támogatást” is élveznek. (Pataki Magdolna: A társadalmi-gazdasági fejlődés és a természeti környezet összefüggésének néhány problémájáról. Tájékoztató, 1984/1. MM Marxizmus—Leninizmus Oktatási Főosztályának kiadványa.)

¹³ 1976 óta a gazdálkodó szervezetek új beruházást a jogszabály szerint csak a környezeti ártalmak megelőzését szolgáló objektumokkal együtt valósíthatnak meg. A környezetvédelmi rész-költségeket a beruházás többi részével azonos forrásokból kell fedezni. Külön állami támogatás környezetvédelmi költségekre általában nem adható.

¹⁴ Dr. Bogdán Tibor és dr. Kiss György hívja fel a figyelmet a környezetvédelmi szabályozás egyik negatív jellemzőjére, az érdekdifferenciáltság hiányára. (Dr. Bogdán Tibor—Dr. Kiss György: A jogi szabályozás lehetőségei a vállalati környezetvédelmi tevékenység befolyásolására. MTA DTI kutatási eredményei 1981—1985. Környezet, gazdaság, jog. Pécs, 1983. 221. o.)

¹⁵ Az eredményes környezetvédelmi politikát folytató fejlett tőkés országok sokrétű támogatási rendszerrel ösztönzik a környezetvédelmi beruházásokat. (70—90%-os állami támogatás, adókedvezmény, gyorsított leírás, vámkedvezmények, kedvező hitelfelvetelek stb.) (L. — Weidner, H.: Luftreinhaltepolitik in Japan. Regelungsinstrumente und Ergebnisse. Zeitschrift für Umweltpolitik. 1983. Sept. Ismertetés MIKÖV, 1984/4. — A környezetvédelem állami támogatása. MIKÖV. 1979/7 8. o.)